

Mijmeren

De gemene coronagolf leidde ertoe dat plotsklaps de agenda leeg was, nou ja, allerlei 'Zoom'-bijeenkomsten kwamen er snel voor in de plaats. Toch was er ruimte en rust, die door velen als weldadig werd ervaren. Zo was er ook ruim plek voor mijmeringen over hoe de vlag er bijstaat in Palestina, als we kijken naar onze ambitie om het leed, het onrecht, de uitzichtloosheid van Palestijnse christenen en met hen een heel volk, voor het Nederlandse voetlicht te brengen. Waren we enigszins succesvol, deden we ertoe, zijn er mensen in onze omgeving of wellicht wat verder weg in onze kerken van gedachten veranderd?

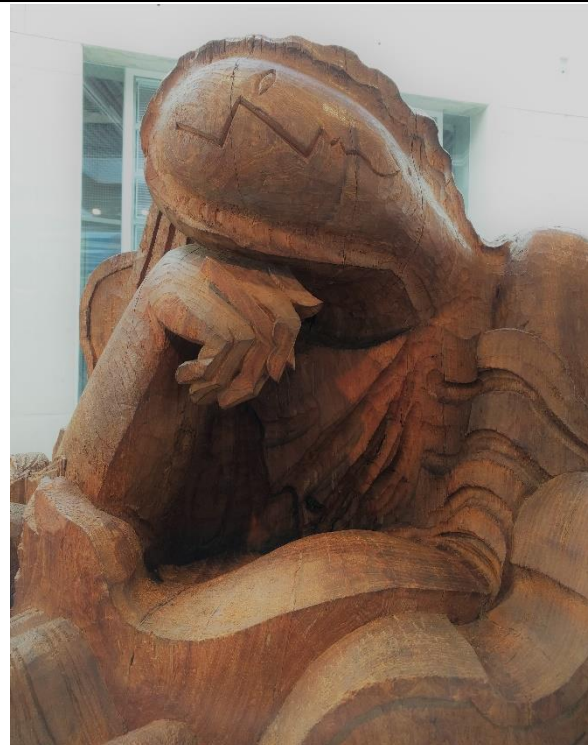
Ja, we stelden ons – zij het bescheiden – doelen. En ja soms werden die nog gehaald ook. Maar hebben de Palestijnen daar wat van gemerkt? Ja, soms kregen we een bedankje voor betoonde solidariteit, voor onze gedeelde compassie, voor het gaande houden van de hoop. We gingen op bezoek naar hen in Jeruzalem of Bethlehem. We schreven brieven aan opinieliders in Nederlandse kerken, ondertekende petitie's tegen annexatie, voor respect voor mensenrechten, tegen marteling van Palestijnse gevangenen, voor evenwichtige aandacht voor vrede en recht bij politieke partijen. We vergaderden in goede harmonie met medestrijders voor een rechtvaardige vrede, zochten ook internationaal contact om de schaarse krachten te bundelen, soms ook nog met merkbaar succes. Kortom, we waren druk als wat.

Maar al mijmerend en reflecterend komt toch de vraag: moeten we zo verder gaan of moeten we de steven wenden? Kunnen we beter en meer of geldt 'In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister'? Dat zijn lastige vragen. Ik denk dat we door zullen gaan op de weg, die de Palestijnse christenen en ons geweten ons wijzen: we kunnen niet berusten in onrecht en de afwezigheid op enig uitzicht op vrede en gerechtigheid voor twee tot elkaar veroordeelde volken. Is dat soms ploegen op rotsen? Jazeker!

Kunnen we wel het verschil maken in 2021? Jazeker, als we slechts een paar keer mensen kunnen attenderen op dat onrecht. Als we studenten theologie naar het Land laten reizen en bij terugkeer bevragen over hun ervaringen en zo de studentenverenigingen opmerkzaam maken over Bijbelse noties van recht en ongerechtigheid. Als we enkele priesters en predikanten tot compassie kunnen bewegen. Als we de kleine kerkgenootschappen tot onze bondgenoten mogen rekenen – en daar werken we hard aan. Als we wellicht de bisschoppen en de synode kunnen verleiden tot een stellingname. In die gevallen is ons werk niet tevergeefs.

Misschien zijn we in het kleine duidelijker aanwezig dan in het grote. Op landelijk niveau een somtijds verwaarloosbare minderheid, maar ook een luis in de pels, op lokaal niveau duidelijk aanwezig en bij een individu zorgen we soms voor een grote ommekeer. Het heeft zin, want elke druppel op deze gloeiende plaat is er één... en die druppel holt uiteindelijk de steen uit. Maar dat is niet alles. We blijven kloppen op de deur van de synode van de Protestantse Kerk Nederland, op de poort van de bisschoppenconferentie van de Rooms-katholieke Kerk en ja: ook op de betonnen muur van de christelijke politieke partijen in Den Haag. Ja, dat ook allemaal en telkens weer. En wie weet, gaat het op een gegeven moment zoals in Jericho.

Kees Blok, voorzitter Kairos-Sabeel Nederland

Pelgrimeren en promoveren

– bij dit nummer van *Uitweg*

Op 12 juni dit jaar promoveerde onze bestuursadviseur Gied ten Berge op een proefschrift met uitdagende vragen: pelgrimage neemt de laatste decennia een hoge vlucht, ook naar het land van de Bijbel. Bij dit religieus gemotiveerd toerisme werd de Palestijnse christelijke bevolking tot voor kort omzeild. Kan dat anders? In 2009 deden christelijke Palestijnen de oproep *Kom en zie*: 'Kom en déél ons leven, praat niet óver, maar mét ons. Bezoek niet alleen de dode stenen, maar ook de lévende! Zo steun je ook onze economie'. In zijn dissertatie 'Pelgrimeren met een missie' plaatst Gied deze oproep in breder cultuurwetenschappelijk en historisch-theologisch perspectief. Het past ook bij de groeiende trend van 'responsible tourism'. In dit nummer een uitgebreid interview met Gied-na-de-promotie, waarin hij voorstelt in deze coronatijd *online-reizen* te organiseren. Plus een stem over *Kom en Zie* vanuit Palestina: Toine van Teeffelen roept ons op 'Kom en zie zodra het weer kan'.

Gied ten Berge

PELGRIMEN DOET OOK PIJN

Om te beginnen: Gied, hoe was het, de promotie?

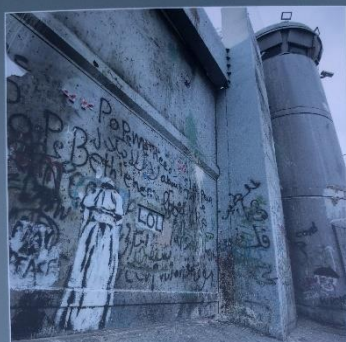
Anders, vooral. Het werd helemaal *livestream* uitgezonden. Het leuke daarvan: er waren nu online meer mensen bij dan er in de aula bij zouden zijn geweest. En de verdediging voelde intenser: je kijkt de opponenten recht in de ogen, je ziet hoe ze op alles wat je zegt reageren, met hun blik, hun lichaamstaal. En wat ik ontzettend leuk vond: Marcel Sarot, de decaan, maakte tevoren uitgebreid kennis met me, we waren wel anderhalf uur in gesprek.

En nu... hoe gaan we door?

Concreet: de Engelse vertaling is onderweg. Onder dit proefschrift zit natuurlijk een sterke persoonlijk betrokkenheid. Hoe langer ik bij Israël en Palestina betrokken ben, vooral sinds ik er geweest ben in 2013 met een *Kom en zie*-reis, des te meer denk ik: hoe zal dit verder gaan? Waarom gaat het zoals het gaat? Dat heeft ook te maken met je eigen houding tegenover de vraag 'wordt het kwaad ooit overwonnen?' Ik bleef haken bij een gevoelig begrip bij Augustinus, de *obedientia*, 'gehoorzaamheid'. Dat ben ik al studerende beter gaan begrijpen. Zo'n begrip waarvan je met Augustinus denkt: 'veel te laat heb ik jou lief gekregen'. Het is níet zoals tussen ouders en kinderen, onderdanigheid, volgzaamheid. Het is een bijzondere mentale conditie: je mag je als mens, als pelgrim, juist niet neerleggen bij de willekeur van de politieke machthebbers, want er is een 'hogere wil', de stem van God, die wil je volgen.

Dat betekent: het uithouden. Oefenen in wachten op betere tijden en je toch in het heden blijven engageren. Want je voelt, 'weet' met je hele bestaan: het is nooit hopeloos! Zo praktiseert een volgeling van Jezus die *obedientia*. Dat kan door zich in alle duisternis in meditatie en gebed op God als bron van Liefde te blijven richten. Dat kan tot radicale keuzes leiden, maar ook tot voorzichtigheid

Gied ten Berge

PELGRIMEN MET EEN MISSIE

Het Palestijnse 'Kom en zie'-initiatief in cultuurwetenschappelijk en historisch-theologisch perspectief

om geen vlucht naar voren te maken. Het ligt aan tegen wat de Palestijnen *soemoed* noemen. Het is zoals Havel zei: 'Hoop is de kwaliteit van de ziel en hangt niet af van wat er in de wereld gebeurt'. Mensen als Havel, Mandela en Martin Luther King: ze hebben het allemaal uit moeten houden. Net als Daoud Nasser: ik kies voor zijn 'rechttop doorgaan'!

Deze tijd doet me soms denken aan het eind van de Koude Oorlog: het kon niet donkerder worden, zo diep in de put zaten velen. 'Oost-Europeanen betalen de prijs voor onze vrijheid', zei Ben ter Veer. Zo betalen Palestijnen de prijs van onze schuld aan de Holocaust. Het zit muurvast. Ook hier is maar één oplossing: gelijke burgerrechten voor iedereen die daar nu woont.

Hebben alle gesprekken en ervaringen rond de promotie ideeën voor een vervolg gegeven?

Ja, op een bijzondere manier: de hele promotie ging online – en dat ging prima. Kan dat met reizen ook? 'Echte' reizen naar 'het Land' zijn nu onmogelijk, door de coronacrisis, toeristische, maar ook de *Kom en zie*-reizen. Dat zijn de reizen waartoe de Palestijnse christenen ons in 2009 in het Kairos-document opriepen: 'Déél ons leven, praat niet óver, maar mét ons'. Mijn gedachte is: kunnen we in deze tijd van reisverboden *Kom en zie* niet intensiveren met behulp van nieuwe media, *online*? Ik voelde hoe ik 'erbij' was bij de filmpjes die Arik Ascherman, van Rabbis for Human Rights, live op Facebook: zijn bezoeken aan bedoeïenen met hun kuddes, om zo de provocerende settlers op afstand te houden, zijn gesprekken met soldaten. Filmpjes met zijn smartphone, je voelt de spanning. En ik hoorde van Meta Floor dat er vlak voor Pasen 800 mensen ingelogd waren toen Sabeel zijn wekelijkse gebedsbijeenkomst hield. Zouden we zoiets niet kunnen doen: een virtuele reis van zes of zeven dagen door het Land: met Toine van Teeffelen wandelen door Bethlehem, live naar de Tent of Nations en praten met Daoud, meebidden bij Sabeel, college krijgen van Mitri Raheb en Jeremy Milgrom. Zó'n reis, *livestream*, met bijvoorbeeld 1,5 meterbijeenkomsten voor de deelnemers in Nederland. Ze moeten er ook wat voor betalen, dat geld gaat naar de groepen die we volgen daar. En naar de technici en organisatie: je moet dat natuurlijk wel professioneel opzetten, anders haken mensen af. Maar zoiets zou in dit onlinetijdperk toch ook kunnen? Dat kunnen groepen als Kairos-Sabeel en PAX samen oppakken.

Is de pelgrimage naar Santiago de Compostella anders dan die naar Bethlehem? Is die laatste 'pelgrimage met een missie'?

De oud-patriarch van Jeruzalem Michel Sabbah zei me in 2000: 'Pelgrimeren? Prima, maar dan wel ook

bij een checkpoint bidden!' Mensen die naar Santiago pelgrimeren doen dat meer vanuit de behoefte aan 'zelfverwerkelijking', individueel. Ze worstelen vaker met persoonlijke vragen. Het is typisch iets van deze tijd, een nieuwe religiositeit, een alternatief voor de kerk. Ik heb er zelf veel aan gehad, hoor, maar je kunt je afvragen: is dat het nu helemaal? Blijft de vraag naar pelgrimage als 'ethisch project' voor een christen niet terugkeren?

Kom en zie doe je op uitnodiging van Palestijnen. Het wordt een 'pelgrimage met een missie', voor vrede en gerechtigheid. Kom als pelgrim en transformeer. Zie – en neem wat je ziet ook mee terug. Ik merkte dat sterk na de reis van Meta Floor in 2013, die ik als onderzoeker meemaakte: een dominee die mee was, bouwde in de kerstdienst een muur van dozen rond de kerststal en liet de kinderen die afbreken. En Hans van der Waal maakte negen schilderijen die je ook op hun kop kunt bekijken: omgedraaid geven ze 'een ander perspectief'. Zo werkt dat dus, 'iets mee terugnemen', de pelgrimage raakt je, de ontmoeting verandert je. Jijzelf en de ander veranderen méé, na jouw missie.

Ik denk dat de clou is: maak mensen nieuwsgierig op hun pelgrimage. Ze lopen óók tegen hun eigen muur van machteloosheid en verdriet aan, net als de mensen daar. Vraag de mensen dáár hoe ze het uithouden en ze vertellen van pijn, maar ook van hun 'soemoed'. Laat die pijn en dat volhouden ook tot jezelf toe. Ik verwacht wat van de mensen die er geweest zijn. Daarvoor moet je uit de bubbel van je eigen reisgezelschap stappen en bijvoorbeeld géén eigen kerkdiensten gaan houden, maar de eucharistie meevieren aan het altaar van de Palestijnen en meebidden in de synagoge en het vrijdaggebed in de moskee. Pelgrimage is net zo'n proces als vroeger sociaal-educatieve processen. Ik heb in 2013 ervaren dat dat werkt.

Uiteindelijk zijn we als christenen al vanaf Matteüs 28 aan het 'pelgrimeren met een missie', tot de einden van de wereld, Paulus en Thomas achterna. Vandaag doen we dat ook weer terug richting 'het Land' zelf, het land dat iedereen die daar leeft en woont toebehoort. Opdat het eens 'een Heilig Land' mag worden. Daarin nemen wij op onze manier een plekje in!

interview: Marijke Egeltje/Rien Wattel

Om te noteren: Regionale inspiratiedagen 2020: 10, 11 en 12 december

Velen van ons hebben behoefte aan 'nieuwe inspiratie' om ons werk met de Palestijnen voort te zetten. Dat gaat in december gebeuren tijdens drie bijeenkomsten in verschillende regio's.

We kiezen als motto: **'I REFUSE TO GIVE UP'**. Een uitspraak van een bejaarde Israëliëse vrouw (Ruth Elraz, 87 jaar) van Women in Black tijdens het webinar van Sabeel op 29 juli jl. De vraag is: geldt dat ook voor ons?

Jongeren uit Palestina/Israël vormen de rode draad van de middag.

Drie vrouwen zullen ons hierin begeleiden:

* Elise Aghazarian (foto links), een Palestijnse met Armeense achtergrond, vele jaren actief in Sabeel-jeugd, nu wonend in Amsterdam.

* Esther Meyer, die voor haar afstuderen onderzoek deed naar de identiteit zoals christelijke Israëliëse jongeren die ervaren, mede in het licht van de Israëliëse wet op de natiestaat.

* Muna Nassar (foto rechts), fysiek of via een videoverbinding. Zij is sinds 5 jaar de dagelijkse spil van Kairos in Bethlehem. Binnenkort start zij met een masterstudie in Dublin.

Deze bijeenkomsten zijn over drie regio's verdeeld:

- **donderdag 10 december in Rotterdam, contactpersoon Dick Gaasbeek**
- **vrijdagavond 11 december in Groningen, contactpersoon Willemien Keuning**
- **zaterdagmiddag 12 december in Doorn, contactpersoon Marijke Egeltje**

Verdere details volgen zo spoedig mogelijk. Blijf op de hoogte via kairos-sabeel.nl of [facebook.com/kairossabeelnederland](https://www.facebook.com/kairossabeelnederland)

UITWEG is het info-bulletin van Kairos-Sabeel Nederland.
Meer op kairos-sabeel.nl email: info@kairos-sabeel.nl
post: Kairos-Sabeel Nederland - Jacobskerkhof 2 - 3511 BL Utrecht
donaties welkom op NL33 INGB 0003 2762 80 t.n.v. Kairos-Sabeel

Pelgrimeer zodra het kan

Heeft het zin om nu over pelgrimeren naar Palestina te denken, met de coronacrisis? In Bethlehem verwacht men dat het nog wel even kan duren – meer dan een jaar – voordat het toerisme en pelgrimeren weer op gang komt. Zo'n 60% van de Bethlehemse economie is afhankelijk van het toerisme. Werkloosheid en wanhoop nemen toe. Dus: trek een plan zodra het kan. Hoe vroeger het pelgrimeren aantrekt, hoe meer kans dat anderen volgen.

Pelgrimeren kan op verschillende manieren. Er is de traditionele manier, het dagbezoek aan een of meerdere kerken, wellicht een bezoek aan een souvenirshop, een restaurant. Je komt

dan niet of nauwelijks met de Palestijnse bevolking in aanraking.

Een andere manier is die van *Kom en Zie*. Dat staat voor een bredere blik en ontmoeting met plaatselijke Palestijnse christenen en moslims. Je kunt hen bezoeken in de schaduw van de afscheidingsmuur – Palestijnen noemen hem de apartheidsmuur.

Noord-Bethlehem rond het Graf van Rachel is een voorbeeld. Rachel was een van de vrouwen van Jacob uit de Tora/het Oude Testament en wordt ook in de Islam vereerd. Het bescheiden Graf van Rachel is op het moment een ommuurd Israëliësch militair bolwerk, ontoegankelijk voor de plaatselijke Palestijnen. Het trekt als een magneet relletjes aan wanneer het politieke conflict heet is.

Plaatselijke Palestijnse christenen leggen een verband tussen hun situatie van leven onder bezetting en het geboorteverhaal van Jezus. In plaats van het knusse, huiselijke Kerstverhaal ervaar je als bezoeker even een andere werkelijkheid. Denk aan een koor dat zingt over de geboorte van Jezus 'tussen de muren', een door een kogel doorboorde Kerstster (Banksy), een Kerstboom met traangasgranaten als versiering, of – misschien het meest bekend – een Kerststalletje met Muur en militaire wachttoren naast de grot.

Als pelgrim kun je de intensiteit ervaren van 'gewonde plekken' zoals de Muur en het checkpoint naar Jeruzalem. Een paar jaar geleden stapte paus Franciscus uit zijn popemobiel om de muur aan te raken. In samenwerking met plaatselijke bewoners of niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en kerken is het mogelijk om die intensiteit mee te voelen, al is het voor een moment.

Voorbeelden: een dienst bij de Muur, bezoek aan een interreligieus stiltecentrum in het ommuurde huis van Claire Anastas, een uitleg van Palestijnse gidsen over de plaatselijke situatie. Ook kun je meedoen met genoemde koorzang van Palestijnse vrouwen bij de Muur om een gezamenlijke stem te laten klinken zoals het *Arab Educational Institute* (AEI) die regelmatig organiseert. Of een stiltecirkel vormen, gebeden en wensen uitspreken, meelopen met een processie langs de Muur samen met leden van een internationale oecumenische begeleidingsgroep georganiseerd vanuit de Wereldraad van Kerken (*Ecumenical Accompaniment for Peace in Palestine and Israel, EAPPI*).

Waar in de oude opvatting de Muur misschien de laatste plaats is om naar te pelgrimeren, kun je juist bij een solidariteitsbezoek in de schaduw van de Muur een intense band met de plaatselijke bevolking ervaren.

Kom en Zie is dan ook eigenlijk meer dan een bezoek afleggen en om je heen kijken. Het is eerder: *Kom en Zie en Deel* – wanneer je het dagelijks leven deelt door bv. bij een gastgezin te verblijven.

Of: *Kom en Zie en Doe* – wanneer je vrijwilligerswerk doet of wanneer je aan de jaarlijkse marathon van Bethlehem meedoet, voor velen (8000 deelnemers in 2019) een seculiere pelgrimage - dit jaar natuurlijk niet, maar wie weet volgend jaar.

En het belangrijkste: *Kom en Zie en Vertel Verder*, laat de verhalen die je hoort bij thuiskomst doorklinken.

Toine van Teeffelen, directeur ontwikkeling van het Arab Educational Institute-Open Windows (dat gelieerd is aan Pax Christi), geschreven 29 augustus 2020

Meer weten? Friends of Young Bethlehem is een steunorganisatie van AEI in Nederland, website fofyb.org). De Oecumenische Vrouwengroep Twente-Bethlehem (kleinkanveel.nl) ondersteunt de vrouwengroepen van het AEI.